

УДК 346.5

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ
ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ**

**П.С. МАТВЄЄВ, кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія внутрішніх справ**

У статті розглянуто моделі розвитку інноваційної системи України, основні проблеми інноваційних процесів, правові, економічні та організаційні засади для формування цілісної системи пріоритетних напрямів розвитку та реалізації інноваційної діяльності в Україні.

Інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інноваційна політика, державне регулювання, господарська діяльність, науково-технічний прогрес, економічний розвиток

Формування парадигми системи інноваційного розвитку впродовж останнього десятиріччя супроводжується якісною трансформацією змісту економічного зростання. В основі нової якості економічного зростання лежить уявлення про інноваційність розвитку відповідної макроекономічної системи та підвищення ролі підприємництва в забезпеченні інноваційного розвитку.

Економічне зростання лише тоді має загальнолюдський і цивілізаційний сенс, коли воно супроводжується адекватними соціальними перетвореннями. Проблематика забезпечення якісного економічного зростання актуальна в контексті збалансованого соціально-економічного розвитку та підвищення на цій основі рівня та якості життя населення.

Сталий економічний розвиток, окрім дотримання вимоги взаємної узгодженості модернізаційних та інноваційних процесів, передбачає також наявність внутрішньої збалансованості економічної системи, здатності зберігати стабільне і рівноважне зростання.

Дослідженню проблематики правового забезпечення системи інноваційного розвитку присвячені численні публікації зарубіжних та вітчизняних вчених. Так, проблемам розвитку інноваційної економіки та інноваційної політики присвятили свої наукові праці О.А. Беяневич, Ю.Л. Бошицький, О.М. Вінник, О.С. Демченко, В.В. Джуль, Ю.М. Капіца, В.К. Мамутов, В.С. Мілаш, О.П. Подцерковний, М.О. Рожкова, Н.О. Саніахметова, О.Д. Святоцький, І.В. Спасібо-Фатєєва, В.С. Щербина, О.Х. Юлдашев та ін.

Важливими і поки що достатньою мірою не розробленими є задачі забезпечення інноваційного розвитку на різних рівнях економічної системи та пов'язане з цим виділення системно-структурних проблем забезпечення сталого розвитку з урахуванням інноваційної змістовності такого розвитку.

Так, **метою** дослідження є визначення та обґрунтування взаємозумовленості модернізаційних та інноваційних процесів, як об'єктів господарсько-правового забезпечення системи інноваційного розвитку крізь призму розгляду підходів до їх розв'язання на засадах інноваційності.

У глобалізованому світі третього тисячоліття шанс на успіх перед Україною відкриває лише ефективна реалізація її людського потенціалу. Світовий досвід переконливо засвідчує, що перехід до інноваційної економіки можливий лише за умови ефективного використання інтелектуального потенціалу, розвитку інституту інтелектуальної власності, широкомасштабному впровадженню в господарській обіг результатів творчої праці. Європейська за своєю цивілізаційною належністю нація, Україна має спиратися у своєму розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність.

У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. В останні десятиліття до цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалась здатність до креативності та інновацій у професійній діяльності і соціальному житті, запорукою якої є високий творчий потенціал суспільства.

Сьогодні проблеми в сфері інтелектуальної власності сприймаються винахідниками, науковцями дуже болісно. Кількість винахідників та раціоналізаторів в Україні з 1991 р. скоротилася більш ніж у 20 разів. Щорічно зростає кількість підприємств і наукових організацій, в яких повністю припинилася винахідницька та раціоналізаторська діяльність. Обсяг продукції, що виробляється підприємствами України на основі об'єктів інтелектуальної власності, не перевищує 3 відсотків.

Такий стан пов'язаний в першу чергу з низьким попитом на інновації, недостатнім фінансуванням наукових досліджень, з відсутністю ефективних форм та механізмів стимулювання нововведень, невирішеністю проблем розбудови системи охорони та використання інтелектуальної власності.

Українська економіка в період фінансово-економічної кризи гостро відчула негативні наслідки фактичної відсутності реформ у науково-технологічній сфері та відсутності сприятливого інноваційного середовища для підвищення конкурентоспроможності реального сектору і продуктивної зайнятості. Криза виявила як структурні деформації

української економіки, так і неготовність науково-інноваційної системи до швидкого впровадження науково-технічної продукції в промисловості, енергетиці.

Українській науці вдалось зберегти повноцінну за секторальним розрізом структуру (академічний, галузевий, вузівський та заводський сектори науки), успадковану від СРСР. За структурною повнотою в Європі Україну випереджають хіба що Франція, Велика Британія, Німеччина і Росія. Але, має місце і втрата інтелектуальних здобутків у науково-технічній сфері яка пов'язана з не проведенням в установах, організаціях, підприємствах інвентаризацію винаходів колишнього СРСР із грифами «Для службового користування» («ДСК») і таємних, що належать українським заявникам, не визначеністю особливості їх розсекречування, зняття грифу «ДСК». Враховуючи, що відомості про зазначені винаходи не були офіційно опубліковані, актуальним є розгляд можливостей їх використання, в тому числі перетворення у патенти України з метою комерціалізації. Це вагомий резерв для інноваційного розвитку держави. Адже сьогодні в Україні є чинними лише 20,7 тис. 20-річних патентів на винаходи, з яких 40 % належать іноземним заявникам.

Має місце неконтрольована передача наукових і конструкторських розробок за кордон, виток з України вітчизняних заявок на перспективні винаходи.

На жаль, досі не врегульовано питання щодо затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій, цільового субсидювання трансферу технологій, введення державного реєстру договорів про трансфер технологій, відповідальності за подання заявок до патентних відомств іноземних держав без попереднього подання їх в Україну, не здійснюється відповідний аналіз заявок, поданих в Україні та до іноземних країн. Повільно здійснюється реалізація положень Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [1].

Загалом по Україні спостерігається негативна тенденція щодо процесу придбання нових технологій (технічних досягнень) і ще гірша — в напрямі трансферу таких технологій. Це пояснюється низьким ступенем інноваційної активності підприємств, зумовленим насамперед відсутністю стратегії економічного розвитку країни і відповідної патентно-ліцензійної політики держави, а також необхідної нормативно-правової бази.

Недоліки у правозастосуванні законодавчої бази в частині захисту прав інтелектуальної власності призвели до суттєвих втрат державою науково-технічного потенціалу, зокрема спеціальної наукової, проектно-конструкторської, проектно-дослідної документації під час приватизаційних процесів.

За даними Служби безпеки України, український ринок високих технологій фактично знаходиться під контролем іноземних фондів і неурядових організацій, які представляють інтереси передусім військових відомств і транснаціональних компаній. При цьому наукові розробки

переходять у власність іноземної сторони і комерціалізуються без будь-якого відшкодування українській державі.

На фоні загострення проблеми фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності на розвиткові цих сфер особливо негативно позначилася практика щодо скасування податкових і митних пільг для суб'єктів інноваційної діяльності, передбачених Законом України «Про інноваційну діяльність» [2], а також пільг, що надавалися інноваційним проектам відповідно до положень Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [3]. Не розроблено систему економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових) щодо створення та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності з метою формування ринку цих об'єктів. Зокрема, не визначені мінімальні ставки винагороди винахідникам, авторам за використання об'єктів прав промислової власності, технологій; не запроваджені механізми державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в іноземних державах, створених за рахунок бюджетних коштів; відсутня методика визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Як наслідок, неухильно зменшується чисельність творців об'єктів права промислової власності (винахідників і раціоналізаторів) як в цілому по економіці, так і у промисловості та більшості її галузей.

Кількість публікацій українських учених свідчить про їхню здатність генерувати та засвоювати нові знання, забезпечувати розвиток та якість освіти, підтримувати певний інтелектуальний рівень українських еліт.

На жаль, в Україні відсутній дієвий механізм комунікації науковців з високопосадовцями, які визначають курс держави, приймають доленосні рішення і здійснюють необхідні реформи. Думка наукової спільноти дуже часто не береться владою до уваги, що дає підстави стверджувати, що експертна роль науки виконується в недостатньому обсязі.

Варто відзначити, що українська наука, попри всі проблеми, посідає гідне місце на міжнародній арені. Вітчизняні науковці демонструють свою конкурентоспроможність у виконанні спільних міжнародних наукових проектів, що крім очевидної користі для розвитку наших наукових установ, дуже важливо для формування позитивного іміджу України на міжнародній арені як високорозвиненої, наукової держави, для підвищення її престижу.

Стрімкі темпи науково-технічного прогресу та загострення конкуренції на сучасних глобалізованих ринках однозначно визначають пріоритетність інноваційного шляху розвитку економік, галузей та окремих підприємств.

Проголошена інноваційна модель економічного розвитку України передбачає реалізацію стратегії розвитку національної економіки, спрямованої на істотне підвищення її ефективності, зростання ВВП шляхом цілеспрямованої діяльності зі створення, освоєння у виробництві і просування на ринок технологічних та організаційно-управлінських інновацій.

Активізація інноваційної діяльності має дуже важливе значення як на рівні підприємства, так і на рівні держави. Оскільки тільки при розвитку науки, техніки, технологій можливий випуск конкурентоспроможної продукції та послуг. Коли підприємство випереджає конкурентів в освоєнні досягнень науково-технічного прогресу, тільки тоді воно має змогу отримувати прибуток [4, с. 34]. З огляду на це, по-перше, в країні має бути втілена дієва державна політика, спрямована на пріоритетний науково-технологічний розвиток економіки (поки що така політика лише декларувалася). Очевидно, що ця політика має набути головних програмних засад найбільших політичних партій України, стати пріоритетною в реальних діях як керівників держави, так і усіх рівнів державного управління, стати домінуючою компонентою навчальних планів і програм вищих навчальних закладів, наукових установ.

За роки незалежності в Україні були започатковані трансформаційні процеси в науково-технологічній та інноваційній сферах. Проте темпи розбудови сучасного формату інноваційної сфери сьогодні є занадто низькими.

Єдиним реально функціонуючим в Україні видом інноваційних структур нині є технопарки. Виконання інноваційних проектів дозволило технопаркам створити стабільно діючі виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції, що постійно нарощували обсяги випуску й перерахування до бюджету і позабюджетних фондів. Так, за час їхнього існування реалізовано на 11,4 млрд. грн. інноваційної продукції, з яких більше 14 % – за кордоном; перерахування до бюджету і державних цільових фондів становили 839 млн. грн., що значно перевищує всі види їхньої державної підтримки за цей період (477 млн. грн.); створено 3,1 тис. нових робочих місць [5].

Діюча структура державного управління науково-технічною та інноваційною діяльністю не забезпечує не лише реалізації, але й формування державної науково-технічної та інноваційної політики. Не налагоджено координації взаємодії науки з виробництвом, ефективного використання вітчизняних науково-технологічних здобутків, орієнтування науково-технічної діяльності на потреби економіки.

Не забезпечується дотримання одного із основних принципів проголошеної адміністративної реформи щодо розподілу повноважень з розробки та реалізації державної політики в окремих сферах економіки, за яким розробка політики покладається на відповідні міністерства, а її реалізація забезпечується в тому числі через комітети, агентства. Так, система державного управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності потребує створення нової інфраструктури, систематизації державних управлінських функцій в цій сфері, адекватного їх перерозподілу між органами виконавчої влади, реалізації напрацьованих раніше заходів та норм законодавства щодо стимулювання інноваційної діяльності, дію яких призупинено.

В умовах недостатнього бюджетного фінансування науково-технічної сфери зростає необхідність реалізації позабюджетного стимулювання науково-технічного прогресу. Так, ефективною схемою фінансування інноваційної діяльності могла б стати мережа спеціалізованих державних небанківських фінансово-кредитних установ у різних галузях економіки та окремих регіонах для кредитування інноваційних проектів.

Нинішня фіскальна політика України, що ґрунтується на засадах ринкового фундаменталізму, не враховує таку специфічну особливість інноваційної діяльності, як значні затрати й високий рівень ризику при створенні інновацій та виведенні інноваційної продукції на ринок.

У багатьох країнах світу ефективність функціонування елементів національних інноваційних систем забезпечується за рахунок діяльності різноманітних державних і недержавних фондів підтримки науки та інновацій, зокрема венчурних фондів. Так, активізації інноваційного процесу сприяло б створення венчурних фондів на основі інвестицій недержавних інвесторів (приватних підприємств, громадських організацій). Законодавчі умови для функціонування в Україні ринку венчурного капіталу вже існують (зокрема, норми діяльності венчурних фондів встановлені Законом України «Про інститути спільного інвестування» [6]). Головна проблема, яку необхідно подолати на шляху розвитку венчурного бізнесу це обмеженість фінансових ресурсів українських суб'єктів господарювання для вкладання їх у високоризиковані проекти. Особливого значення тут має набути стимулювання малого інноваційного підприємництва як провідника інноваційного продукту від науково-технічного винаходу до масового виробництва. Саме тут важливою є роль держави в якій вона має виступити ініціатором створення венчурних фондів, взяти безпосередню участь у формуванні венчурного капіталу та, головне, організувати надійний контроль за їх діяльністю з метою запобігання різного роду махінаціям. Держава може не тільки прямо надавати кошти, а й страхувати інноваційні ризики. За умови гарантій з боку держави співзасновниками венчурних фондів більш охоче можуть ставати недержавні фінансові структури [7, с. 246].

Нагадаємо, що в Україні ліквідовано Державний інноваційний фонд, Державний фонд фундаментальних досліджень зведено нанівець, а реально діючих венчурних фондів практично не існує. І це також можна розглядати як серйозний фактор гальмування у процесі формування посправжньому ефективною національною інноваційною системою.

Таким чином, можна стверджувати, що загострення проблем у науково-інноваційній сфері обумовлює нагальну необхідність якнайшвидшого впровадження комплексу першочергових заходів, спрямованих на усунення системних недоліків у функціонуванні науково-технологічного комплексу та забезпечення реалізації інноваційної моделі розвитку України.

Важливим чинником для підвищення інноваційного рівня України є освоєння та застосування прогресивних технологій та наукомісткої продукції.

Необхідно також розвивати законодавчу базу для більш тісного співробітництва державного та підприємницького сектору, оскільки тільки при ефективному, стимулюючому розвитку підприємств Україна буде економічно стабільною та розвиненою.

З урахуванням трансформації економіки державна інноваційна політика повинна формуватися на основі аналізу поточного стану інноваційної діяльності в Україні, комплексного підходу до вирішення завдань інноваційної політики, розробленої стратегії та прогнозів інноваційного розвитку.

Список літератури:

1. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16 липня 1999 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Андросова О.Ф. Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності : монографія / О.Ф. Андросова, А.В. Череп. – К. : Кондор, 2007. – 356 с.
5. Стріха М. Наука та інноваційний розвиток України / М. Стріха, Б. Олексюк // Інтернет видання «Українське слово» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrslovo.org.ua/ukrayina/nauka-i-osvita/nauka-ta-innovatsijnyj-rozvytok-ukrayiny.html>.
6. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15 березня 2001 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2299-14>.
7. Балабан О.Р. Державне регулювання інноваційної діяльності / О.Р. Балабан // Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.3. – С. 244–248.

В статье рассматриваются модели развития инновационной системы Украины, основные проблемы инновационных процессов, правовые, экономические и организационные основы для формирования целостной системы приоритетных направлений развития и реализации инновационной деятельности в Украине.

Инновационное развитие, инновационная деятельность, инновационная политика, государственное регулирование, хозяйственная деятельность, научно-технический прогресс, экономическое развитие.

In the article researched development model innovation system of Ukraine, main problems of innovation processes, law, economic and organization basics to

form the system of priority ways of development and realization innovation activity in Ukraine.

Innovation development, innovation activity, innovation politic, government regulation, economic activity, science and technical progress, economic development.